

BOQONNAA LAMA

OLAANTUMMAA SEERAA

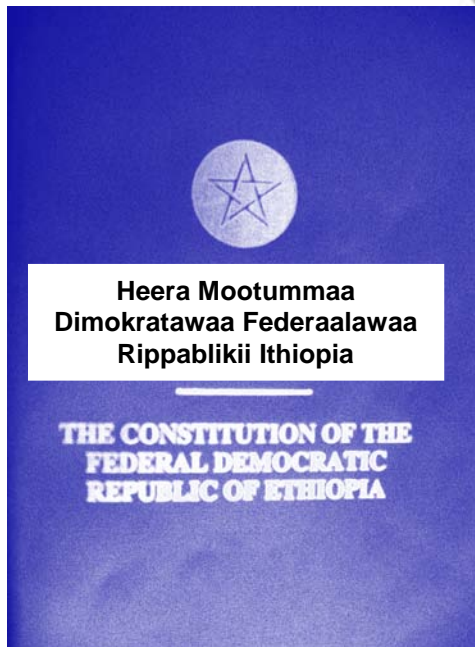
Kaayyolee Boqonnichaa: Boqonnaa kana barattee erga xumurtee booda:

- Maalummaa heeraa fi seeraa ni hubatta.
- Eegumsa seeraa jechuun maal jechuu akka ta'e faayidaa isaa fi akkamiin akka ibsamu beekta.
- Bakka bu'oonni ummataa fi qaamman aangoo mootummaa aangoon isaanii kan daangeeffame ta'uu isaa ni hubatta.

2.1 Heera

2.1.1 Maalummaa Heera Mootummaa Federaalawaa

- *Heerri Mootummaa Itoophiyaa maaliif heera federaalawaa jedhama?*
- *Biyyoonni sirna federaalaatiin bulan akaakuu heeraa meeqa qabu?*

Fakk.2.1. Heera Mootummaa Federaalaa

Nuti Saboonni , Sablammooti fi Ummattooti Itoophiyaa:

Biyya keenya Itoophiyaa keessatti nageenya itti fufinsa qabu fi dimookiraasii wabummaa qabu akka dagaagu, guddinni diinagdee fi hawaa-summaa keenya akka saffisu, mirga hiree keenya ofiin murteeffachuuf qabnutti fayyadamnee olaantummaa see-raa fi fedhii keenya bilisaa irratti kan hundaa'e hawaasa siyaasaa tokko waliin ijaaruudhaaf kutannee ka'uu keenyaan;

Kaayyoo kana galmaan ga'uuf mir-goonna bu'uraa nam tokkee fi Sabootaa fi Sablamm-ootaa kabajamuu isaanii, walqixxummaan saalaa mirkanaa'uu isaa, aadaawwanii fi amantiiwwan garaa garummaa tokko malee akka tarkaanfatan gochuun barbaachisaa fi amantaa keenya cimaa waan ta'eef; Biyya keenya Itoophiyaa keessatti, aadaa boonsaa mataa mataa keenyaa kan qabnu, haala teessuma lafaa fi qubsama mataa mataa keenyaa qabaachaa kan turree fi kan qabnu nuti Saboonni Sablammoonnii fi ummatooti damee hojii adda adda fi sadarkaa adda adda irra waliin taanee biyya kana keessa jiraachaa kan turree fi keessa kan jiraannu waan ta'eef ilaalchaa fi faayidalee waliin horanne qabna jennee waan amannuuf;

Carraan waliinii keenya fuula duraa kan irratti bu'uureffamuu qabu dogoggora seenaa waliinii keenya darbe irraa dhaalle sirreessuu fi faayidaa waliinii keenya guddisuu irratti ta'uu isaa fudhachuun;

naannolee, seerota fi qajeelfamoota biyyattii keessatti bahanii fi kanneen hojii irra oolan hundaaf maddadha.

Heerri mootummaa federaalawaa biyyoota sirna kanaan bulan hunda keessatti seera olaanaa fi madda seerota birooti. Biyyoota sirna kanaan bulan keessatti, heera tokkoo oltu jiraata. Kanas jechuun naannoleen mootummaa federaalawaa hundeesan heera mataa mataa isaanii kan qabaatanii fi mootummaan giddugalessaas heera mataa isaa kan qabatu waan ta'eef. Heerri mootummaa federaalaa waliigaltee mootummoota naannoleetiin hundeeffamee seera hunda caaluu fi tokkummaa isaaniis kan ibsudha. Kanaafuu, mootummoonni naannolee qaama mootummaa federaalaa waan ta'aniif seera olaanaa ta'etu tajaajila.

Kanaafuu, heerichi mootummoota naannolee mootummaa federaalawaa keessatti ammatamaniif, madda heeraa, qajeelfamootaa fi seerota ta'etu tajaajila. Seeronni fi heeronni heera mootummaa federaalawaa waliin wal faallessaan fudhatama hin qaban.

Walumaagalatti heerri mootummaa federaalaa biyya bulchiinsa sirna federaalawaan gaggeeffamtuuf, seera ittiin bulmaataa isa ijoo fi olaanaadha. Kanaafuu, haaluma kanaan heeronni biyyootaa waa'ee siyaasaa, hawaasummaa, dinagdee fi aadaa irratti qaj-

eelfamoota kaayyoo fi adeemsi jiru ifaan ifatti ittiin ibsamu, dokumantii ittiin bulmaata biyyoolessaati. Heerri ka'umsa seerota biroo, qajeelfamootaa fi labsiiwwan adda addaati. Biyyi keenya Itoophiyaan bara 1987 A.L.I. irraa kaasee heera fedhii sabootaa, sablamootaa fi ummatootaa isheetiin mirkanaa'ee fi sirna federaalawaa hojiirra oolchuuf barreeffamaan qind-aa'ee qabdi. Heerri kun seera biyyattii isa olaanaa ta'ee kan tajaajiludha. Mootummoonni naannolees heerota hallan qabatamoon naannolee isaanii ibsanii fi kanneen heera mootummaa federaalaa waliin wal hin falleessine qabu. Heerri mootummaa federaalaa seera ol'aanaa biyyattiiti. Seerri, gochaaleen aadaa, murtiin abbootii aangoo heera kana waliin yoo wal faalleese kamiyyuu fudhatama hin qabu.

(Heera Mootummaa Federaalawaa dimookiraatawaa Rippaabiliika Itoophiyaa, Keewwata 9, Lakk.1)

Gilgaala 1

Gaaffilee Armaan Gadiif Deebii

Sirrii Ta'e Kenni!

1. Biyya keenya keessa akaakuu heeraa meeqatu jira?
2. Biyya keenya keessa heera tokkoo oltu jira yoo ta'e maaliif jiraachuun isaanii akka barbaachise ibsi.
3. Heerota hunda keessaa seera ol'aanaa kan ta'e isa kami?
4. Heera mootummaa federaalaa fi heerota mootummoota naannolee gidduutti yaanni wal faallessu yoo jiraate kan fudhatama argatu isa kami? Maaliif?

2.1.2 Barbaachisummaa Heera

Mootummaa Federaalaa

- *Faayidaan heerri mootummaa federaalaa kennu maal fa'a?*
- *Wantootaa sirna bulchiinsa mootummaa federaalaa adda taasisan keessaa tokko qoodamina aangoo mootummaa giddugaleessaa fi mootummoota naannolee gidduu jirudha.*

Heerri mootummaa federaalawaa garaagarummaa, tokkummaa fi walitti dhufeenya aangoo mootummaa federaalaa fi mootummoota naannolee ifaan ifatti agarsiisa. Kana malees, heerri mootummaa federaalaa barbaachisaa kan ta'e kaayyolee armaan gadii galm-aan gahuufidha.

- Ummattoonni dhimma mataa isaanii ofiin akka murteessanii fi ofiin akka of bulchaniif,
- Tajaajiloota dhaabbilee bulchiinsaa fi qaamman haqaa dhiyeenyatti akka argataniif,
- Mirgoota hirmaannaa ummattoonni bulchiinsa kanneen garaagaraa, mirgootaa fi bakka buufachuu isaanii sadarkaalee garaagaraa irratti taasisan cimsuu; bakka bu'iinsaa fi hirmaannaa ummattoonni sadarkaa naannolee fi federaalaatti taasisan cimsuuf,
- Naannolee gidduutti guddinni wal-madaale akka jiraatu gochuuf,

- Ummattoota gidduutti tokkummaan fedhii fi wal qixxummaa irratti hunda'e akka jiraatu gochuuf,
- Mootummaa federaalawaa fi mootummoota naannolee gidduutti qoodinsa qabeenyaa fi aangoo haqa qabeessaa fi kan wal madaale akka ta'u murteessisuuf,
- Olaantummaa siyaasaa sabootaa, sablammootaa fi ummatoota Itoophiyaa mirkaneessuuf,
- Aangoo fi ittigaafatamummaa mootummaa, aangoo dabarsuu, mirgaa fi walabummaa lammiwwanii, bakka bu'iinsa ummattoo fi kkf---mirkaneessuuf.

Gilgala 2

Gaaffilee Armaan Gadii Gabaabsii Deebisi.

1. Mootummoonni naannolee biyya keenyaa heera waliinii osoo hin qaban ta'ee rakkoolee akkamiitu uumamuu danda'utire?
2. Sadarkaa biyyoolessaa fi naann-ootti heerri jiraachuun isaa faay-idaalee akkamii qaba?
3. Mootummaa Federaalawaa Dimook-iraatawaa Rippaabiliika Itoophiyaa keesatti mootummoonni naannolee heera mataa isaanii qabaatanii, heera waliigalaa hin qaban osoo ta'e, haalli, akkamii uumamuu akka danda'u ibsi.

2.1.3 Faayidaa Dahoon Seeraa

Lammiiwwaniif Qabu

- *Namoonni yeroo wal-loolanii fi yeroo miidhaan isaan irra gahu gara seeraatti nu geessaa jedhanii kan kadhatan maaliif?*

Kadirii fi Caannee

Kadirii fi Caanneen mana barnootaa isaanii keessatti malaammaltummaan haala adda addaatiin akka raawwatamu bira gahanii jiru. Haa ta'u malee, lamaan isaaniyyuu malaammaltummaa kanasaaxiluuf erga murteessanii booda yaada waliinii tokko irra gahuu hin dandeenye. Kadir malaammaltum-maa saaxiluuf eegumsa seeraa nu barbaachisa yoo jedhu; Caanneen garuu malaammaltummaa saaxiluuf eegumsa seeraa gonkumaa hin barbaachisu jedha. Kanaafuu, dhimma kana irratti yaada akka kennituuf hiriya isaanii Shaggee gaafatan.

Gilgaala 3

Dubbisa Armaan Olee Irratti Hundaa'uun Gaaffilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Ati Shaggee osoo taatee fala akkamii kennitaaf?
2. Gochaa malaammaltummaa saxiluu isaaniitiin miidhamni akka isaan irra hin geenye dahoo seeraa kan keennuufii qabu eenyu?
3. Barattoota malaammaltummaa mana barnootaa keessatti rawwatamu saxilaniif eenyutu eegumsa seeraa akka kennuuf gaafadhaatii daree keessatti gabaa-suun irratti mari'adhaa.

Dahoo seeraa jechuun lammiiwwan gidduutti garaagarummaan osoo hin taasifamiin lubbuu, qabeenyaa fi jirreenya isaaniif eegumsa ykn wabii kennuu jechuudha. Eegumsa seeraa namoonni qabeenyaa fi humna qaban qarshiinis ta'ee humnaan lammiiwwan biro irra miidhaa akka hin geessifne wabii kenna. Lammiiwwan hundi walabummaan bakkaa bakkatti akka socho'an, akkasumaas, dhimmoota kanneen akka siyaasaa, hawaasummaa, diinagdee fi aadaa keessatti akka fedhii isaaniitti akka hirmaatan mirga guutuu kennaaf. Haala kanaanis, olaantummaan seeraa, meeshaa mirgoota namummaa fi dimookiraasii heeraan raggaasifaman kabachiisu ta'etu tajajila.

Gilgaala 4

Gaaffilee Armaan gadiif Deebii Sirrii Ta'e Kenni.

1. Eegumsa (dahoo) seeraa jechuun maal jechuudha?
2. Lammiiwwaniif dahoo seeraa kan barbaachisu maaliifi?
3. Dahoo seeraa heerri mootummaa federaalawaa daa'immaniif kennu tarreessi.

2.2 Amala Gaarii

Amala Gaarii Hawaasni barattoota Irraa Eegu Gabatee armaan gadii dabtera keetti garagalchii isa keessatti kanneen tarreeffaman keessaa amala gaarii hawaasni barattoota irraa eegu ibsa kan jettu fuulduratti maallattoo “√” kaa'i.

Lak.	Amaloota (Sonawwan)	Gaarii	Yaraa
1	Namoota dadhaboo gargaaruu		
2	Kaka'umsa ofiitiin naannoo qulqulleessuu		
3	Rakkoo naannoo waliin ta'anii furuuf yeroo waamichi taasifamu dursanii argamuu		
4	Hangaafota kabajuu fi daa'imman (quxisuuwwan) kunuunsuu		
5	Nama rakkateef kan qaban irraa qooduu		
6	Konkoolaataa keessatti namoota dadhaboo fi manguddoowwaniif bakka gallakkisuu		
7	Yeroo boqonnaa hunda taphaan dabarsuu		
8	Barsiisota kabajuu		
9	Yakki yeroo dalagamu osoo arganii callisuu		
10	Gocha yakkaa balaaleeffachuu		
11	Qormaata barattoota irraa hatuu dhiisuu		
12	Mirga namootaa kabajuu		

Amala Gaarii: Amala namni tokko haala naannoo jireenya isaa irratti hunda'uun, gochawwan dalagamuu qabaniif fi kanneen dalagamuu hin qabne, gaarii fi gadhee, sirrii fi dabaan ittiin madaalamudha.

Hawaasa tokko keessatti yeroo amalli gaariin dhabamu ofittummaa, seera

dhabdummaa, hattummaa, kashalabbummaa fi kkf babal'achaa deemu. Kana irraan kan ka'e hawaasni misooma dhabe gadaadoo fi rakkinaaf saaxilaamaa ta'a.

Aadaa hawaasa biyya keenyaa keessaa; waliin nyaachuun; rakkataa gargaaruun; manguddootaa fi hangafoota kabajuun; yeroo rakkinaa fi gaddaa wal-gaargaaruun amaloota gaarii hawaasa keenya keessatti argamanidha. Hawaasni keenya barattoonni boru kan biyya gaggeessan, bakka bu'oota isaa ta'uu isaanii waan beekuuf amala gaarii akka qabaatan barbaada. Fakkkeenyummaa namoota gaarii fudhataniis akka guddatan barbaada. Barattoonni kan hojii kabajan, amanamtoota, kanneen haqaan hojjetan, kanneen rakkoolee naannoo furuuf carraaqan, kanneen ittigaafatamummaa fudhatanii fi kanneen dirqamoota isaanii haala barbaachisaa ta'een bahan, ummataa fi biyya isaanii kanneen jaallataan, mirga namoota biroo kanneen kabajaniif kkf akka ta'an barbaada. Walumaagalatti; hawaasni ijoollee amala gaarii qaban kunuunsanii guddisuun dhaloota isaanitti aanuufis dabaarsuu qabu. Kana yoo ta'e qofaadha biyyi keenya hiyyuummaa fi gadadoo keessaa baatee kan guddachuu dandeesu. Kana kan gochuu danda'an immoo lammiiwwan ummatuma biyyattii malee nama biroo akka hin taane barattoonni ciminaan hubachuu qabu.

Gilgaala 5**Gaaffiilee Armaan Gadiif Deebii Sirrii Ta'e Kenni.**

1. Naannoo jiraattan keessatti yeroo ijoolleen amala gaarii qaban eebbifamanii fi kanneen amaloota yaraa qaban immoo abaaraman dhageessee beektaa? Mee waan dhageesse keessaa jechoota eebbaaf ta'anii fi abaarsaaf ta'an addaan baasuun sababa qubsaa waliin ibsi.

Fakkeenya:

Eebbaa	Sababa	Abaarsa	Sababa
Guddadhu	Yerooh	angafoonni	hin guddatiin
Ijoollee	shamarraanii		eergan tole jechuu
karaatti	waan	rakkisuuf	
_____			_____
_____			_____
_____			_____
_____			_____
_____			_____
_____			_____
_____			_____

- Namoonni tokko tokko “maatiif ajajamuun”, “hangafa kaabajuun” dur hafe jedhu. Yaada kana ni fudhattaa? Maaliif akka ta'e ibsi.

2.3 Daangaa Aangoo**2.3.1 Barbaachisummaa Aangoo****Qondaaltota Mootummaa****Daangeessuu**

- Namoonni qondaaltota mootummaa jedhaman kam fa'a?
- Aangoo qondaaltota mootummaa daangeessuun maaliif barbaachise?

Obbo Tolasaa

Obbo Tolasaan Ittigaafatamaa Waajjira Mootummaa tokkoo ti. Hojiiwwan hojjetaman hunda keessa harka galfachuudhaan kan beekamanidha. Dhimmii isaan keessa hin galle hin jiru. Hojjettoonni haaraan akka mindeeffaman kan ajajan, qormaatas baasanii kan qoran ofuma isaaniitiin. Kana malees, koree badhaasa hojjetoota waajjirichaa cimoo ta'an madaalee badhaasu keessatti walitti qabaa ta'anii hojjetu.

Ofii isaaniis yeroo lama hojjetaa cimaa ta'anii badhaafamaniiru. Bakka meeshaaleen waajjirichaaf barbaachisan bitamanis kan murteessan; meeshaalee ga'umsaa fi qulqullina meeshaalee bitamaniis kan mirkaneessan ofumaaf. Kana irraa ka'uudhaan, Obbo Tolasaa irratti yaada lamatu ka'a. Isaanis: Tokkoffaan; Obbo Tolasaan qofaa isaanii hojii heedduu waan hojjetaniif badhaafamuu qabu kan jedhudha. Inni lammaffaan immoo, aangoon isaanii dangeeffamuu qabu. Hin daangeffamu taanaan rakkooleen adda addaa umamuun isaanii hin hafu kan jedhudha.

Gilgaala 6**Dubbisa Armaan Olee Irratti Hundaa'uun Gaaffilee Armaan gadii Deebisi.**

1. Yaadota ObboTolasaa irratti ken-naman keessaa kamiin deeg-garta? Sababa qabdu ibsi.

2. Obbo Tolasaan balleessaa hojje-tan-iiruu? Akkamiin?
3. Adeemsa hojii akkasii hambisuuf maaltu ta'uu qaba? Ibsi.

Abbootiin adeemsa hojii waajjiraalee mootummaa keessatti hojjechuuf; hojii gaggeessummaa raawwachuu fi oogganuuf, mootummaan muudamanii fi ummataa filataman abbootii taayitaa mootummaa jedhamu.

Hoggantoonni kunniin gahee hojii isaaniif kenname sirriitti galmaan ga'uu akka danda'an aangoon gahaan seeraan beekametuu kennamaaf. Kanaafuu, ooggantoonni, aangoo yoo qabaataniiyyuu, kan hojjechuu qaban daangaa aangoo seeraan murtaa'ee ykn daangeffamee isaaniif kenname keessatti qofaadha. Haata'u malee, daangaa aangoo seeraan isaaniif kenname cabsanii yoo argaman, seeraan gaafatamu. Fakkeenyaaf, abbaan taayitaa tokko, ajaja mana murtiitiin ala lammiiwwan to'annoo jala akka oolaniin fi akka adabaman gochuu hin danda'u. kana goonaan, daangaa aangoo isaa darbeera jechuudha. Aangoo qondaal-tota mootummaa daangeessuun kan barbaachise:

- Mirgoonni namummaa fi mirgoonni dimookiraasii lammiiwwanii akka hin sarbanneef;
- Olaantummaan seeraa akka kabajamuuf;
- Mirga ittigaafatamummaa fi iftoominaa gabbisuuf;

- Hawaasni tajaajila barbaachisaa ta'e akka argatuuf;
- Gochawwan loogummaa, malaa-mmaltummaa, seera dhabdu-mmaa fi jeequmsa ittisuun fi kkf dha.

Gilgala 7

Gaaffiilee Armaan gadiif Deebiiwwan Gaggabaaboo kenni.

1. Ittigaafatamtoonni mana barnootaa keetii kanneen hojii barnootaa raawwachuu fi raawwachiisuuf mootummaadhaan mudaman eenyu fa'a?
2. Gaheewwan hojii isaanii keessaa 2 tarree-ssi.
3. Rakkoowwan osoo aangoon qondaala mootummaa tokkoo seeraan daangef-famuu baate gahuu danda'an keessaa sadii tarreessi.

2.4 Iccitii

2.4.1 Iccitii maatii

- “Iccitiin mana keenyaa akka hin baane” yoo jedhamu dhageessee beektaa? Yoo dhageesseetta ta'e fakkeenyaan ibsuu yaali.

Dhimmoota Gabatee Armaan Gadii Keessatti Dhiyaatan Qaaccessuun Gaaffiilee Kennaman Deebisi.

1. Dhimmoota afran dhiyaatan keessaa kanneen iccitiwwan maatii ta'an addaan baasi!
2. Sababa itti iccitiwwan maatii ta'aniif ibsi.
3. Rakkoowwan iccitiwwan kunniin yoo saaxilaman uumamuu danda'an tarreessi.
4. Dhimmoota dhiyaatan afran keessaa icciti maatii ta'uu kan hin dandeenye addaan baasii dhiyeessi.

1	Osoo foddarraan gara alaa ilaalaa jirtuu, tasa dhagaan ijoollee isheetiin darbatame, foddaa konkolaataa nama biroo dhaabbachaa ture yeroo rukutee cabsu argite. Gocha kana ishee malee namni arge hin turre.
2	Mucaan waggaa 14 fincaan isaa qabachuu waan hin dandeenyeef siree isaa irratti fincaa'a. Dhimmi kun maatii isaatiin iccitii ta'ee qabameera.
3	Maatii ishee gidduutti waldhabiinsi cimaan waan uumameef barnoota ishee hordofuu hin dandeenye; ni gadditi; darbee, darbee immoo ni boossi. Hiriyoonnii fi barsiisonni ishee maal akka taate deddeebanii gaafannaan dhimma ishee itti himte.
4	Maatii tokko carraan lootorii qarshii miiliyoona walakkaa isaan gaheera. Dhimmi kun iccitii ta'ee maatii sanaan qabameera/dhookfameera.

Maatiiwwan hedduun waa'ee jireenya isaanii kan guyyaa; waa'ee guddinaa fi haala barnoota ijoollee isaanii, waa'ee hirmaannaa diinagdee, siyaasaa fi kkf irratti ni mari'atu. Darbee darbee, miseensota maatii abbaa manaa fi haadha manaa gidduutti, obboleeyyan gidduutti, ijoollee gidduutti waldhabiinsii fi walitti bu'iinsi uumamuu ni danda'u. kanaafuu, rakkoolee kanaa fi kanneen maatii keenya mudataan biroo dabarsanii oodeessuun gocha qaaniiti. Iccitiin maatii dhimmoota miseensota maatii qofaadhaan eegamanii turuu qabaniif fi dhimmoota nagaa fi tasgabbi maatii sanaaf jecha barbaachisoo ta'an hunda kan of keessatti ammatudha. Iccitiin maatii namoota biroo kan hin

fayyanne, maatii sanarra garuu rakkoo kan geessisuu fi kan miidhaa fidu ta'uu danda'a. Iccitii maatii ofii eeguun amala lammii gaarii keessaa tokkodha. Amaloonni akkasii maatii keessatti guddachuu qabu. Lammiin ykn darga-goon iccitii maatii eeguu barate, gara fuula duraatti sadarkaa biyyooleessaa fi waajjiraatti, iccitii beekus ta'ee kan haala hojitiin isa quunnamu eeguuf naamusa cimaa qabaata. Kanaafis, lammii cimaa fi amanamaa ta'a.

Haa ta'u malee, yeroo tokko tokko wantoota iccitii hin taane akka iccitiitti maatii gidduutti kan hafan jiru. Fakkeenyaaf, dirqiin guudeedamuu, rakkoo sammuu fi miidhama qaamaa daaimmanii dhoksuu, daa'ima adabbii seeraan alaatiin miidhaman dhoksuu fi kkf akka iccitiitti qabamuu danda'u.

Gochaawwan kunniin iccitiin maatii ta'uun isaanii hafee, yeroon itti yakka ta'uu danda'an jira. Kanaafuu, miseensota maatii, iccitii maatii ta'anii kan qabatamuu qabaniif fi kanneen qabatamuu hin qabne addaan baasanii beekuun barbaachisaadha.

Gilgala 8

Gaaffilee Armaan Gadiif Deebii Gabaabaa Kenni.

1. Iccitii maatii jechuun maal jechuudha?
2. Iccitii maatii eeguu kan qabu eenyu?
3. Iccitii eeguun maaliif barbaachisa?

2.4.2 Miidhaa Iccitii maatii Eeguu Dhiisun Geessisu

- Iccitii maatii eeguu dhiisuun miidhaa akkamii geessisa?
- Maatii iccitii ofii eeguu dhiisuu irraa kan ka'e rakkoo keessa gale beektaa? Yoo beekte rakkoo sababa iccitii eegamuu dhiisuun maaticha mudatee ture hiriyyaa keetti himi.

Furtuu

Miimmiin fa'a mana isaanii erga furtuudhaan cufanii booda mooyyee mana isaanii dura jiru jala kaa'aniitu deemu. Miseensi maatii dursee gale, furtuu manaa, mooyyee sana jalaa argata. Yeroo dheeraaf iccitii kana miseensota maatii sanaa malee namni beeku hin jiru ture. Haata'u malee, guyyaa tokko Miimmiin waa'ee iccitii furtuu mana isaanii yeroo hiriyyoota isheetti himtu, hattoonni naannoo sanaa daga'an. Guyyaa itti aanu meeshaan mana isaanii hundi hatame. Kana irraanis kan ka'e, maatii kana irra miidhaan olaanaan gahe. Wanti isaan ittiin hojjechuuf karoofatanis karaatti hafe. Miidhaan kun hundi gahuu kan danda'eefis, iccitiin "furtuu" waan beekameef ta'uu isaa poolisoonni dhimma kana hordofaa turan mirkan-eessaniiru.

Gilgaala 9

Dubbisa Armaan Olee Irratti Xiyyeeffachuun Gaaffilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Iccitiin furtuu akkamiin bahuu danda'ee?
2. Rakkoon kun akka mudatuuf sababa kan ta'e eenyudhaa?
3. Gara fuula duraatti rakkoon iccitii furtuu waliin walfakkaatu akka hin mudanneef sadarkaa maatiitti maaltu taasifamuu qaba?

2.5 Malaammaltummaa

2.5.1 Malaammaltummaa Dhaabbilee Mootummaa fi Mit-Mootummaa Keessatti

- *Gochawwan malaammaltummaa dhaabbilee mootummaa fi mitmootummaa naannoo kee jiran keessatti raawwatamuu danda'an ibsi.*
- *Dhimma kee fi dhimma maatii keetii raawwachiisuuf gara mana hojii tokkoo deemtee bu'aa bahiin si quunnamee beektaa? Yoo si quunnameera ta'e hiriyyaa keetti himi.*

Waajjirri mitimootummaa tokko baratoota umuriin isaanii waggaa 16 ol ta'an lamaaf yeroo boqonnaa gannaa isaanii yeroodhaaf mindeeffamanii akka hojjetaniif yaadee carraa isaas mana barnootaatiif kenne. Akka ulaagaa baheetti barattoonni hojjichaaf filataman baratoota kutaa 9ffaa ta'anii, waggaa sanati, qabxiin barnoota isaanii 85% ol kan ta'ee fi sadarkaa dareetiinis

1ffaa–3ffaa kanneen bahan ta’uu qabuu kan jedhudha. Manni barnootichaas, koree barattoota dorgoomsisee, haala qabxii isaaniitiin addaan baasu dhaabe. Garuu, koreen kun osoo beeksisa baasee wal hin dorgomsiisin haala armaan gadiitiin barattoota shan qofa dorgommiif dhiyeesse.

Lak.	Maqaa Barataa	Kutaa	umurii	Sadarkaa	Qabxii Kutaa 8ffaa
1	Gizee Tamasgeen	9	16	1ffaa	90%
2	Zarituu Mollaa	10	17	5ffaa	88%
3	Caaltuu Aganyee	9	17	1ffaa	92%
4	Hasan Daanchaa	10	15	1ffaa	94%
5	Dandiiir Gadaa	9	15	4ffaa	86%

Koreenis barattoota dorgommiif dhiyaatan shaman keessaa mucaa miseensa koree barsiisaa tokkoo Zarituu Mollaa fi Mucaa obboleessa miseensa koree kan biroo Dandiiir Gadaa dhaabbatichaaf dabarsan. Ijoolleettiin qaxaramtee hojjechuu eegalte. Haata’u malee, bakka bu’aan barattoota mana barnootichaa cimee waan falmeef, dorgommiichi jalqaba irraa kaasee hanga

dhumaatti rakkina kan qabu ta’uusaa waan hubachiiseef koreen dhimma kana qulqulleessu ijaarame. Koreen kunis dhimma kana qulqulleeffachuu irratti argama.

Gilgala 10

Dubbisa Armaan Olitti Dhiyaate Irratti Hunda’uun Gaaffiilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Akka dubbisa kanaatti malaammaltummaan raawwatameeraa?
2. Malaammaltummaan raawwatameera yoo ta’e, malaammaltummaa akkamiitu raawwatame?
3. Kanneen malaammaltummaa raawwatan eenyu fa’a?
4. Malaammaltummaa raawwatameen eenyutu miidhame?
5. Hojii sirriin maal ta’uu qaba jettee yaadda?

Malaammaltummaan gocha iddoo adda addaatti raawwatamuu danda’udha. Malaammaltummaa jechuun immoo, hojii mootummaa itti ramadaman dagaachuudhaan faayidaa dhuunfaaf ykn faayidaa garee ofiif matta’aa fudhachuu, taayitaadhaan daldaluu, qabeenya mootummaa faayidaa dhu-unfaaf oolchuu fi firoomaan hojjechuu fa’aa of keessatti ammata. Gochaaleen malaammaltummaa kanneenis gochaalee seera malee waajjiraalee miti-mootummaa keessatti illee raawwatamuu danda’anidha. Malaammaltummaaf, ka’umsa kan ta’uu danda’anis: See-

ronnii fi qajeelfamoonni hojiin ittiin hojjatamuu danda'u ifaan ifatti kaa'amuu dhiisuu fa'a. Fakkeenyaaf, tajaajilamaan tokko dhimma isaa rawwachiifachuuf, haala hojii waajjirichaa, seeraa fi waajjira sana keessatti dhimma isaa kan ilaallatu kam akka ta'e wallaaluun isaa tajaajila brbaade haala barbaadeen argachuu akka hin dandeenye taasisera. Kanaafuu, hamman rakkadhu jechuudhaan, tajaajila seeraa fi tolaan argachuu qabu, kaffaltii seeraan alaa raawwachuudhaan/matta'aa/ hojjettoota tajaajila kana kennaniif kennuudhaan dhimma isaa raawwachiifachuuf dirqama. Yeroo tokko tokko immoo, qajeelfamnii fi adeemsi hojii ifa ta'e yoo jiraateyyuu hojjettoonni abbaa dhimmaa itti yaadani rakkisuudhaan ykn dhimma isaa lafa irra harkisuudhaan tajaajilamaan akka matta'aa kennuuf haala mijeessu.

Yeroo tokko tokkoo konkolaataa hojiif kennameen daldaluun, waraqaa fi meeshaalee biiruu hojiif kennaman faayidaa dhuunfaa ofiif oolchuu, yeroo hojii mootummaa hojii dhuunfaa ofiif oolchuu fi kkf. Gochaawwan malaammaltummaati. Kana malees, maallaqa ummataaf ramadamee fi maqaa ummataatiin walitti qabame, faayidaa fi guddina dhuunfaa ofiif oolchuun, gochawwan malaammaltummaa waajjiraalee adda addaa keessatti raawwatamanidha.

Firoomaa fi wal-beekumsaan hojjechuunis gocha malaammaltummaa kan birooti. Akaakuun malaammaltummaa kun, loogii hojjechuun hariiroo fuudhaa fi heerumaatiin, firooma dhiigaatii fi kkf ---- nama abbaa mirgaa hin taane fayyaduuf, kan firummaa hin qabne miidhuun kan raawwatamudha. Fakkeenyaaf, hojii argachuuf qormaata kennamu namoota qoraman keessaa isa fira ta'etti dursanii deebii himuudhaan namni darbuu hin qabne akka darbu taasisuun gocha nama darbuun irra jiru miidhuun bifa malaammaltummaa isa tokkodha.

Gilgaala 11

Gaaffilee Armaan Gadii Deebisi.

1. Gochaawwan malaammaltummaa yeroo baay'ee raawwataman tarreessi.
2. Gareedhaan ta'uun waajjiraalee armaan gadii keessaa tokko filachuun malaammaltummaa waajjiricha keessatti yeroo raawwatamu diraamaan agarsiisi.
 - i. Hoospitaala
 - ii. mana Barnootaa
 - iii. Humna Ibsaa
 - iv. Ganda

Xumura Boqonnichaa

Nageenyaa fi guddina biyya tokkootiif olaantummaan seeraa jiraachuun isaa baay'ee barbaachisaadha. Olaantummaa seeraa mirkaneessuuf immoo seera olaanaa kan ta'e heerri biyyattii kabajamuu qaba. Heerri seera olaanaa waan ta'eef, seerota biyyattii hundaaf ka'umsadha. Ummattoonni sirna feder-alawaatiin bulan kanneen garaagaraa mirgoonni isaanii sirnicha keessatti waan kabajameef heerri ittiin waldanda'anii ittiin bulan isaan barbaachisa. Heerri Mootummaa Federaal-awaa Dimookiraatawaa Ripaabiliika Itoophiyaas kanuma mirkaneessa. Lammiiwwan gidduutti garaagarummaan osoo hin jiraatiin lubbuun qabeenyi mirgoonnii fi nageenyi isaanii kabajamanii jiraachuuf eegumsa seeraa isaan barbaachisa. Kun immoo dahoo seeraa jedhama.

Hawaasni barattootaa fi dargaaggoota irraa amala (naamusa) gaarii barbaada. Isaan keessaas, hojii jaallachuu fi kabajuu, rakkoolee naannootti mudataniif fala barbaaduuf adda durumaan hiriiruu, naannoo ofii kaka'umsa mataa ofiin qulqulleessuu, manguddootaa fi hangafoota kabajuu, rakkataa gargaaruu, amanamaa fi qajeelaa ta'utu barattootaa fi dargaggoota irraa eegama.

Ooggantoonni, ittigaafatamtoota, hojiiwwan waajjiraalee mootummaa kee-

ssatti hojjataman hojjachuu fi hojjachiisuuf, akkasumas qindeessuuf muudamanidha. Ooggantoonni kunniinis,

namoota murtii murteessan waan ta'aniif namoota biroo irra miidhaa akka hin geessifnee fi aangoo isaaniitti akka haala malee hin fayyadamne, aangoon isaanii seeraan kan daangeffamedha.

Iccitiin maatii tokko keessatti miseensota maatichaatiin eegamee jiraatu, iccitiin maatii jedhamee beekama. Iccitiin kunis, maatiidhaan ala yoo bahe maatii sana ykn miseensota maatii sanaa irra miidhaa geessisuu danda'a. Kan biroo, olaantummaan seeraa akka hin kabajamne sababa kan ta'u malaammaltummaadha. Hojii fi ittigaafatamummaa mootummaa itti rama-daman seeraan ala itti fayyadamuun faayidaa ofiif, kan nama biroo fi faayidaa garee muraasaaf oolchuun, matata'aa fudhachuun, aangoon daldaluun, hatuun, firoomaan hojjechuun, yeroo hojii mootummaa hojii dhuunfaa ofiif oolchuu fi kkf ... gochaawwan malaammaltummaati. Adeemsa hojii ifa gochuu dhiisuun, abbaa dhimmaa rakkisuun, deddeebisuun, iccitiin baasuun, firoomaa fi walbeekumsaan hojjechuun gochoota malaammaltummaati.

Jechoota Ijoo

- **Heera Mootummaa Federaalaa:** Heera sirna Mootummaa Federaalaa keessatti ummatoonni mootummoota mata mataa isaanii qaban waliin ta’anii ittiin buluuf tumanidha.
- **Dahoo Seeraa:** Eegumsa seeraa lammiwwan sirna dimookiraasii qabeenyi, mirgii fi nageenyi isaanii ittiin kabajamudha.
- **Abbaa Aangoo:** Qondaala waajjira mootummaa keessatti hojjechuuf, hojjechiisuu fi hojii gaggeessuuf, mootummaadhaan muudamu ykn ramadamudha.
- **Dhaabbilee Mootummaa:** Manneen hojii mootummaa hundeeffamanii baajata mootummatiin hojiiwwan mootummaa hojjatanidha.
- **Daangeeffama Aangoo:** Daangaa ittigaafatamummaa seeraan murteeffamee abbootii taayitaatiif kennamudha.
- **Iccitii Maatii:** Iccitii miseensota maatii qofaan beekamee, eegamudha.

Gaaffiilee Keessa Deebii

I. Tokkoon Tokkoon Gaaffiilee Armaan Gadii “Dhugaa” Yookiin “Soba” Jechuun Deebisi.

1. Heeronni Mootummoota naannolee waanuma fedheyyuu yoo ta’e heera mootummaa federaalaa waliin wal fallessuu hin danda’an.
2. Abbootii aangoo mootummaa irra daangeffamni aangoo jiraannaan lammiwwaniif dahoon seeraa hin barbaachisu.
3. Sirna dimookiraasii keessatti, abbootiin aangoo gocha seeraan alaa yoo rawwatan seeraan ittigaafatamuu hin danda’an.

II. Yaaddan “A” Jala Jiran Kenneen “B” Jala Jiran Waliin Walitti Firoomsi.

A

B

1. Namoonni to’annoo jala jiran	A. Eegumsa seeraa mirga daa’immaniif
2. Aangoo hojii hojjechuu fi hojjechiisuuf seeraan daangeffamee kenname	B. Eegumsa seeraa mirga dubartootaaf
3. Wantoota barnoota, fayyaa fi nageenya isaanii irratti miidhaa fidan hojjechuf dirqisiifamuu dhabuu	C. Mirga dahoo seeraa namoota to’annoo jala jiranii
4. Nagahee sobaa dhiyeessuudhaan, waajjira irraa kaffaltii fudhachuu ykn gaafachuu,	D. Daangaa aangoo
5. Seerota barteewwanii dubartoota cunqursan ykn Qaamaa fi sammuu isaanii irra miidhaa geessisan.	E. Malaammaltummaa

III. Bakkeewwan Duwaa Armaan Gadii Jechoota ykn Gaaleewwan Sirrii Ta’aniin Guuti.

1. Lammiileen qabeenya isaanii eegsifachuuf, mirgoota isaanii kabach-iifachuu fi nagaadhaan gara barbaadanitti socho’uuf _____ isaan barbaachisa.
2. Abbootiin aangoo mootummaa, aangoo isaaniif kenname cabsuudhaan akka hin hojjenne _____ barbaachiisaadha.
3. _____, _____ fi amala gaarii hawaasni barattoota irraa eegudha.

IV. Deebiiwwan Gaaffiilee Armaan Gadiitiif Kennaman Keessaa Kanneen Sirrii Ta'an Filadhu.

1. Tariiba sirrii kan agarsiisu isakamidha?

- Seera mana barnootaa → heera mootummaa federalaa → heera mootummaa naannoo → qajeelfama biiroo barnootaa
- Qajeelfama biiroo barnootaa → heera mootummaa naannoo → dambii biiroo barnootaa → dambii mana barnootaa
- Heera mootummaa federaalaa → heera mootummaa naannoo → qajeelfama biiroo barnootaa → seera mana barnootaa
- Seera mana barnootaa → heera mootummaa naannoo → qajeelfama biiroo barnootaa → heera mootummaa federaalaa

2. Kanneen armaan gadii keessaa kan iccitii maatii hin taane kami?

- Iccitii abbaa manaa fi haadha manaa
- Iccitii obboleessaa fi obboleettii
- Iccitii hiriyyaa fi dhuunfaa
- Iccitii abbaa fi haadhaa

3. Naamusni (amalli) barattoota irraa hin eegamne kami?

- Misooma naannoo irratti hirmaachuu,
- Daandii cufaanii odeessuu,
- Naannoo jireenyaa tokkummaan qulqulleessuu,
- Ijoollee xixiqqoo gargaaruu,

V. Gaaffiilee Armaan gadii Irratti Ibsa Gabaabaa Kenni.

- Hawaasa sirna federaalawaan buluuf maaliif heerri sadarkaa federaalaa barbaachisee?
- Heerri mootummoota naannolee fi mootummaa federaalaa hariiroo akkamii akka qaban ibsi.
- Aangoo abbootii taayitaa daangessuun maaliif barbaachisa?
- Iccitii maatii, kan iccitii hin taane irraa akkamiin adda baasuun danda'ama?
- Haala ittiin malaammaltummaan waajjira mootummaa keessatti raawwatamu keessaa lama ibsi.